

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ СВІТОВОГО ДОСВІДУ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ В ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ

IMPLEMENTATION OF GLOBAL EXPERIENCE IN CORRUPTION PREVENTION INTO THE ACTIVITIES OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE

Тихонова О.В., д.ю.н., професор,
професор кафедри економічної безпеки та приватного права
Національна академія внутрішніх справ

Науменко С.Г., д.філос. в гал. права,
доцент кафедри економіко-правових дисциплін
*Навчально-науковий інститут права та психології
Національної академії внутрішніх справ*

Розглянуто питання запобігання корупції у фінансовому секторі країни, зокрема в системі центрального банку нашої країни – Національного банку України. Проаналізований зміст нормативно-правових документів Європейського Союзу та Сполучених Штатів Америки щодо регулювання питань запобігання корупції у фінансовому секторі. Наведено думки дослідників та інституцій провідних країн світу щодо ризиків корупції в системі центральних банків. Зокрема, Кодекс Банку Англії декларує відданість державній службі та завоювання довіри громадськості, встановлюючи цінності, яких співробітники банку, зацікавлені сторони та громадськість повинні очікувати від ЦБ. У ньому закріплені сім принципів роботи Банку щодо запобігання корупційним ризикам (безкорисливість; чесність; об'єктивність; підзвітність; відкритість; чесність; лідерство). Наголошено, що наявність корупційних ризиків в діяльності центральних банків обумовлено тим, що вони відіграють ключову роль в економічному житті і громадська довіра є критично важливим компонентом ефективності центрального банку. Проаналізовано основні види ризиків в системі центральних банків щодо корупційних діянь, якими визнано повноваження центрального банку щодо боротьби з відмиванням грошей; ризик політичного впливу; ризик неправомірного впливу центрального банку на фінансову галузь. Вказано на комплексність проблеми корупційних ризиків в діяльності регулятора. Особливо виділені питання етики, цінностей та конфлікту інтересів в діяльності посадових осіб центральних банків. Розглянуто регуляторні акти та аналітичні документи Національного банку України щодо питань запобігання корупції. Зроблені висновки та запропоновані шляхи удосконалення регуляторної бази та внутрішніх документів Національного банку України в сфері запобігання і протидії корупції.

Ключові слова: центральні банки, корупція, європейська інтеграція, конфлікт інтересів, Національний банк України, антикорупційна програма.

The issue of preventing corruption in the financial sector of the country is considered, in particular in the system of the central bank of our country – the National Bank of Ukraine. The content of regulatory documents of the European Union and the United States of America on regulating the issues of preventing corruption in the financial sector is analyzed. The opinions of researchers and institutions of leading countries of the world on the risks of corruption in the system of central banks are presented. In particular, the Bank of England Code declares dedication to public service and gaining public trust, establishing the values that bank employees, stakeholders and the public should expect from the Central Bank. It enshrines seven principles of the Bank's work on preventing corruption risks (selflessness; honesty; objectivity; accountability; openness; integrity; leadership). It is emphasized that the presence of corruption risks in the activities of central banks is due to the fact that they play a key role in economic life and public trust is a critically important component of the effectiveness of the central bank. The main types of risks in the central banking system regarding corruption acts are analyzed, which recognize the powers of the central bank to combat money laundering; the risk of political influence; the risk of undue influence of the central bank on the financial sector. The complexity of the problem of corruption risks in the activities of the regulator is indicated. Issues of ethics, values, and conflict of interest in the activities of central bank officials are separately highlighted. Regulatory acts and analytical documents of the National Bank of Ukraine on corruption prevention issues are considered. Conclusions are drawn and ways of improving the regulatory framework and internal documents of the National Bank of Ukraine in the field of preventing and combating corruption are proposed.

Key words: central banks, corruption, European integration, conflict of interest, National Bank of Ukraine, anti-corruption program

В процесі європейської інтеграції України, особливо актуальним стає питання запобігання корупції у фінансовому секторі країни, зокрема в системі центрального банку – Національного банку України. Галузеве законодавство в Україні постійно адаптується та гармонізується з нормативно-правовим регулюванням ЄС, в тому числі з антикорупційними його положеннями.

3 травня 2023 року Європейська Комісія та Високий представник ЄС із закордонних справ і політики безпеки прийняли Спільне Комюніке щодо корупції, у якому викладаються сучасні заходи ЄС щодо боротьби з корупцією та встановлюється план подальших дій. Антикорупційні заходи включають створення мережі ЄС проти корупції, метою якої є сприяння співпраці країн-членів, визначення тенденцій та максимізація впливу та узгодженості європейських зусиль із запобігання та боротьби з корупцією з метою створення більш ефективної антикорупційної політики.

Спільне Комюніке зазначає, що корупція завдає великої шкоди суспільству, демократіям ЄС, економіці та кожній особі. Корупція підриває інституції, від яких ми залежимо, а також розмиває довіру до них та їх здат-

ність здійснювати державну політику та надавати якісні державні послуги. Корупція діє як активатор для організованої злочинності та ворожого іноземного втручання. Успішне запобігання корупції є важливим як для захисту цінностей ЄС, так і для ефективності політики ЄС щодо підтримки верховенства права та довіри до урядових установ. Корупція визначається як перешкода для сталого економічного зростання, що відволікає публічні економічні та фінансові ресурси, зменшує ефективність державних витрат і поглиблює соціальну нерівність. Все це перешкоджає ефективному та безперебійному функціонуванню єдиного ринку, створює невизначеність у веденні бізнесу та стримує інвестиції. Корупція складна за своєю природою для кількісного вимірювання, але навіть консервативні оцінки свідчать про те, що корупційні дії принаймні обходяться економіці ЄС 120 мільярдів євро на рік [1].

До протидії корупції залучені всі інституції ЄС, в тому числі і Центральний Банк ЄС та центральні банки країн-членів.

Європейські дослідники, в тому числі з організації Transparency International, констатують наявність коруп-

ційних ризиків в діяльності центральних банків (далі – ЦБ). Це пов'язано з тим, що ЦБ відіграють ключову роль в економічному житті і громадська довіра є критично важливим компонентом ефективності центрального банку. ЦБ в сучасній системі управління мають дуже широкі повноваження, які не обмежуються лише монетарною політикою, а й включають мандат на великий спектр заходів щодо забезпечення макро-фінансової стабільності. Серед науковців та економістів триває дискусія щодо відповідних рівнів та меж автономії та підзвітності центрального банку. Практично «безмежні» повноваження щодо регулювання та нагляду за приватними фінансовими установами, також можуть бути джерелом корупційних ризиків. Тож антикорупційні заходи в центральних банках повинні стосуватися політичних, макроекономічних, галузевих та внутрішніх джерел ризику, які можуть перешкоджати продуктивності ЦБ і загрожують громадській довірі [2].

Проблематику пов'язану із запобіганням корупції в банківській системі було досліджено у працях Батиргарєєвої В., Волощенко А., Герасимова О., Головікіна Б., Дзужа О., Дмитрової О., Клочка А., Коваленка М., Кондратьєва В., Новікова О., Панової С., Чернявського С. та інших. Проте, сучасний стан наукового дослідження запобігання корупції в системі Національного банку України вбачається недостатнім, а висвітлення в наукових працях фрагментарним.

Метою статті є дослідження світового досвіду та українського підходу до запобігання корупції в системі Національного банку України (далі – НБУ).

Відповідно до принципів корпоративного управління щодо запобігання корупційним ризиків, ЦБ як державні установи повинні мати власні засоби та інструменти контролю та порядок звітування перед законодавчою та виконавчою владою, наглядовими органами ЦБ (в регулюванні України – перед Радою НБУ). Наприклад, Федеральна резервна система США (ФРС – центральний банк Сполучених Штатів) вимагає від кожного із державних резервних банків дотримуватися антикорупційного законодавства та будувати системи внутрішнього контролю. Федеральна резервна система прагне дотримуватися найвищих етичних принципів, щоб зміцнити довіру суспільства до неупередженості процесів прийняття рішень. Співробітники Ради Федеральної резервної системи та Федеральних резервних банків зобов'язані дотримуватися ряду етичних вимог, щоб запобігти фактичним і потенційним конфліктам інтересів. Ці правила містяться у федеральних законах і нормативних актах, у кодексах поведінки Резервного банку та в політиці Федерального комітету з відкритих ринків (FOMC). Голова ФРС Дж. Пауелл зазначає, що «ці правила високо піднімають планку, щоб запевнити громадськість, якій ми служимо, що всі наші високопосадовці зберігають цілеспрямовану увагу до публічної місії Федерального резерву» [3].

Розділ «Етика та цінності» ФРС встановлює:

1. Правила. На Раду керуючих та її співробітників поширюються ті ж правила етики, що й на інших службовців виконавчої влади федерального уряду, на додаток до певних правил Федерального резерву. Рада також вимагає від кожного Федерального резервного банку мати Кодекс поведінки, який встановлює подібні правила етики, таким чином гарантуючи, що співробітники всієї Федеральної резервної системи дотримуються найвищих етичних стандартів.

2. Посилається на Закони про конфлікт інтересів. Конгрес прийняв кілька законів, які забороняють неправомірну вигоду (хабарництво) та встановлюють обмеження щодо конфлікту фінансових інтересів із офіційними обов'язками, зокрема, в частині кредитування банківських інспекторів від регульованих організацій, а також певні види діяльності банківських інспекторів після звільнення. Всі співробітники Федеральної резервної системи повинні дотримуватися цих обмежень.

3. Стандарти етичної поведінки працівників виконавчих органів ФРС. Стандарти етичної поведінки, які застосовуються до всіх співробітників виконавчих органів – це набір правил, що стосуються подарунків, фінансових конфліктів інтересів, неупередженості, прохань про працевлаштування за межами установи, зловживання службовим становищем і зовнішньої діяльності. Як федеральні службовці, праців-

ники Правління зобов'язані дотримуватися цих правил. Крім того, Правління випустило додаткові правила для запобігання певним іншим корупційним ризикам зовнішнього характеру для співробітників. Ці додаткові правила етики забороняють володіння акціями банків і фондів сектору фінансових послуг, вимагають попереднього дозволу на оплачувану роботу за межами компанії та встановлюють обмеження на отримання позик і роботу на фінансових ринках.

4. Розкриття фінансової інформації. Члени правління, президент Резервного банку та вищий персонал подають щорічні фінансові звіти, які оприлюднюються. Вони також зобов'язані публічно розкривати інформацію про операції з акціями, облігаціями, товарними ф'ючерсами та іншими цінними паперами не пізніше ніж через 45 днів після операції.

Співробітники, чия робота пов'язана з грошово-кредитною політикою, займають одні з найбільш «делікатних» посад у Федеральній резервній системі та повинні бути максимально пильними щодо потенційних конфліктів і проблем неупередженості. У лютому 2022 року FOMC одностайно прийняв вимоги, які додатково обмежують інвестиції та торгівлю цих осіб та їхніх найближчих родичів. Разом ці взаємопов'язані правила допомагають захистити цілісність процесу прийняття рішень FOMC і сприяють системі, яка діє в інтересах грошово-кредитної політики країни.

Етичним слоганом ФРС є наступний вислів: «У Федеральній резервній системі ми дотримуємося найвищих стандартів чесності, прозорості та підзвітності у виконанні нашої важливої громадської місії».

Кодекс Банку Англії (центральный банк Сполученого Королівства) декларує відданість державній службі та завоювання довіри громадськості, встановлюючи цінності, яких співробітники банку, зацікавлені сторони та громадськість повинні очікувати від ЦБ. Позиція Банку як державного органу означає, що він повинен застосовувати найвищі стандарти етичної поведінки.

Кодекс встановлює сім принципів роботи Банку щодо запобігання корупційним ризикам, що мають назву «Сім принципів суспільного життя Банку Англії» та містять наступні пункти:

- безкорисливість: особи, які займають державні посади, повинні діяти виключно в інтересах суспільства;
- чесність: особи, які займають державні посади, повинні уникати будь-яких зобов'язань перед людьми чи організаціями, які можуть намагатися неналежним чином вплинути на них у їхній роботі. Вони не повинні діяти чи приймати рішення, щоб отримати фінансову чи іншу матеріальну вигоду для себе, своєї родини чи друзів. Вони повинні декларувати будь-які інтереси та відносини;
- об'єктивність: особи, які займають державні посади, повинні діяти та приймати рішення неупереджено, чесно та з урахуванням заслуг, використовуючи найкращі докази та без дискримінації чи упередженості;
- підзвітність: особи, які займають державні посади, відповідають перед суспільством за свої рішення та дії та повинні піддаватися ретельному контролю, необхідному для забезпечення цього;
- відкритість: особи, які займають державні посади, повинні діяти та приймати рішення відкрито та прозоро. Інформація не повинна бути закрыта для громадськості, якщо для цього немає чітких і законних причин;
- чесність: особи, які займають державні посади, повинні бути правдивими;
- лідерство: особи, які займають державні посади, повинні демонструвати ці принципи у своїй поведінці та з повагою ставитися до інших. Вони повинні активно просувати та рішуче підтримувати принципи та боротися з поганою поведінкою, де б вона не траплялася [4].

Центральні банки повинні на регулярній основі здійснювати внутрішній аудит, який включає оцінювання ефективності ризик-менеджменту (в тому числі, корупційні ризики), внутрішнього контролю та механізмів управління інституції. Функція внутрішнього аудиту повинна мати високий ступінь незалежності від центру управління банку, чітко визначати обов'язки аудиторів, які, до того ще повинні мати прямий доступ до керівних посадових осіб банку та необхідної внутрішньої документації.

Однак, необхідно зазначити, що відповідно до принципів корпоративного управління, керівник служби внутрішнього аудиту не повинен підпорядковуватися правлінню (раді директорів), а бути підзвітним лише наглядові раді (акціонерам). Цей підхід також є важливим інструментом в запобіганні корупційним ризикам. На основі дослідження 64 центральних банків протягом семирічного періоду МВФ визначив недоліки внутрішнього аудиту, що впливають на його ефективність. Ці недоліки включають брак спеціалістів, їх недостатню кваліфікацію, підготовку, стаж і чисельність персоналу [5].

1 січня 2019 року Європейський центральний банк затвердив Кодекс поведінки для високопосадовців ЄЦБ (Single Code of Conduct – Єдиний кодекс поведінки). Кодекс поширюється на кожного з голів національних центральних банків євризони та, зокрема, вимагає декларування їх приватних інтересів щодо попередньої професійної діяльності та фінансових активів та транзакцій. Ці декларації оприлюднюються на веб-сайті ЄЦБ. Кодекс також встановлює обмеження вартості (100 євро) на будь-який подарунок, гостинність або вигоду, надану центральному директору банку у зв'язку з виконанням її обов'язків [6]. Міжнародні інституції також звертають увагу на зв'язок між мандатом, незалежністю та підзвітністю ЦБ.

Продовження тенденції до більшої прозорості центральних банків не гарантується в контексті нових обов'язків центральних банків щодо макрофінансової стабільності. На думку ЦБ, прозорість та підзвітність не завжди ефективно впливають на ринок та фінансову стабільність, а переваги прозорості не є однозначними під час реалізації антикризового сценарію.

Банк міжнародних розрахунків (BIS – спеціалізований міждержавний фінансовий інститут, який об'єднує на акціонерній основі частину фінансових ресурсів центральних банків 60 країн), зауважує, що заради фінансової стабільності, на юридичні вимоги або у зв'язку із офіційними зобов'язаннями, ЦБ часто зволікають з оприлюдненням важливої інформації, побоюючись дестабілізації та негативної реакції на ринку [7].

На нашу думку, такий підхід безумовно має рацію з точки зору макрофінансової стабільності та виконання основних функцій ЦБ, але разом з тим може породжувати і корупційні ризики.

Міжнародні дослідники проблем протидії корупції вбачають наступні корупційні ризики в системах ЦБ:

- 1) повноваження центрального банку щодо боротьби з відмиванням грошей;
- 2) ризик політичного впливу;
- 3) ризик неправомірного впливу ЦБ на фінансову галузь, що випливає із взаємодії між ЦБ та приватними фінансовими та включає, зокрема, розголошення інсайдерської інформації ЦБ, приватний вплив на грошово-кредитну політику тощо [8].

Більшість дослідників та провідні фінансові інституції Європи схилиються до того, що корупційні ризики в системі ЦБ можуть бути мінімізовані за рахунок запровадження реальної та широкої інституційної незалежності та оперативної автономії ЦБ, а також стандартів прозорості та звітності. Така інституційна незалежність повинна мати правові гарантії, закріплені в законодавстві. Парламенти та уряди повинні запроваджувати збалансовані процедури призначення для посадових осіб ЦБ, гарантії їх перебування на посадах та чіткий розподіл повноважень ЦБ та урядів [9].

Відповідно до ст. 19 Закону України «Про запобігання корупції» з дотриманням положень Методології управління корупційними ризиками, затвердженої наказом Національного агентства з питань запобігання корупції від 28 грудня 2021 року розроблено Антикорупційну програму Національного банку України на 2024–2026 роки (далі – Антикорупційна програма). Антикорупційна програма, зокрема, декларує, що Національний банк, усвідомлюючи відповідальність за утвердження цінностей верховенства права та досягнення найвищих стандартів доброчесності, прагнучи забезпечувати свій сталий розвиток, дбаючи про власну ділову репутацію, декларує свою принципову позицію щодо повної відмови та нетерпимості до корупції [10]. Згідно з нею керівництво та пра-

цівники Національного банку у своїй діяльності беруть на себе зобов'язання керуватися принципом нульової толерантності до корупції в будь-яких її формах та вживати всіх необхідних заходів щодо запобігання, виявлення та протидії корупції, передбачених законодавством України та цією Антикорупційною програмою.

Метою Антикорупційної програми Національного банку є:

- забезпечення функціонування ефективної системи запобігання та протидії корупції в Національному банку, постійне її удосконалення;
- посилення внутрішнього контролю з питань запобігання корупції;
- ефективне управління корупційними ризиками в діяльності Національного банку;
- підвищення обізнаності працівників Національного банку з питань протидії корупції та формування в них нетерпимого, негативного ставлення до корупції як суспільно небезпечного явища;
- подальше підвищення рівня довіри суспільства до Національного банку;
- недопущення випадків порушень антикорупційного законодавства.

Антикорупційна програма визначає завдання керівництва Національного банку у сфері запобігання та протидії корупції; завдання уповноваженого підрозділу з питань запобігання та виявлення корупції щодо запобігання та протидії корупції; завдання керівників самостійних структурних підрозділів Національного банку щодо запобігання та протидії корупції та завдання працівників Національного банку щодо запобігання та протидії корупції.

Програма передбачає видання розпорядчих актів Національного банку, що регулюють питання запобігання та протидії корупції в Національному банку.

В НБУ регулярно проводяться оцінювання корупційних ризиків та дослідження середовища Національного банку та визначення обсягу оцінювання корупційних ризиків. Окрема увага приділена ідентифікації корупційних ризиків та проведення навчання та заходів з поширення інформації щодо програм антикорупційного спрямування антикорупційного спрямування. Антикорупційні заходи НБУ також передбачають їх регулярний моніторинг та оцінку виконання.

У 2023 році Національний банк України провів анонімне опитування зовнішніх заінтересованих сторін щодо виявлення вразливих до корупції сфер (напрямів діяльності) та процесів Національного банку. Результати опитування були використані для виявлення корупційних ризиків у діяльності Національного банку в межах підготовки антикорупційної програми регулятора на новий період.

Підтвердженням того, що система управління щодо протидії корупції Національного банку функціонує ефективно є той факт, що у 2023 році НБУ отримав сертифікат відповідності створеної системи управління щодо протидії корупції вимогам міжнародного стандарту ISO 37001:2016 [11].

Фундаментальною складовою антикорупційної політики Національного банку є відповідальне лідерство вищого керівництва Національного банку та впровадження концепції “Tone at the Top” (роль лідера у протидії корупції) [12]. У розумінні цієї Антикорупційної програми під вищим керівництвом Національного банку слід розуміти Правління Національного банку, яке є колегіальним органом та складається із семи осіб: Голови Національного банку, першого заступника та заступників Голови Національного банку. Вище керівництво Національного банку зобов'язане власними діями підтверджувати важливість розбудови системи запобігання та протидії корупції (доброчесності).

Впроваджуючи вищевказаний принцип відповідальності та лідерства вищого керівництва, Антикорупційна програма визначає завданнями Голови Національного банку у сфері запобігання та протидії корупції:

- здійснення загального керівництва та контролю за процесом запобігання і протидії корупції в Національному банку;
- підтримка напряму запобігання і протидії корупції, сприяння постійному удосконаленню процесів запобігання і протидії корупції в Національному банку;

– прийняття розпорядчих актів у сфері запобігання та протидії корупції, віднесених до компетенції Голови Національного банку; 4) своєчасне реагування на можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень Закону, порушень цієї Антикорупційної програми та інших внутрішніх антикорупційних документів;

– особиста участь у заходах із запобігання та протидії корупції у Національному банку, у тому числі щодо взаємодії з викривачами корупції, врегулювання конфлікту інтересів;

– забезпечення належного функціонування уповноваженого підрозділу з питань запобігання та виявлення корупції та протидії його незалежності.

Правління Національного банку приймає розпорядчі акти з питань запобігання та протидії корупції, затверджує Антикорупційну програму та зміни до неї, здійснює інші заходи, передбачені цієї Антикорупційної програмою.

Національне агентство з питань запобігання корупції здійснює свої законні повноваження постійно моніторять корупційні ризики в системі центрального банку нашої країни та розробляє пропозиції щодо відповідних змін до законодавства, з метою їх мінімізації. Зокрема, у 2021 році були прийняті зміни до ст. 3 Закону України «Про публічні закупівлі» щодо закупівлі юридичних послуг Національним банком України, п. 12⁴ якого визначає, що юридичні послуги, закупівля яких здійснюється Національним банком України для представництва його інтересів в органах влади іноземних держав, а також ті, які пов'язані із захистом його прав та інтересів під час врегулювання спорів, розгляду в закордонних юрисдикційних органах справ, учасником яких є Національний банк України, не підпадають під дію цього закону. Незважаючи на негативний висновок Головного юридичного управління Верховної Ради, яке прямо зазначало, що положення законопроекту містять значні корупційні ризики, а також негативну антикорупційну експертизу проекту закону Націо-

нальним агентством з питань запобігання корупції, такий законопроект був прийнятий Парламентом [13].

На нашу думку рішення купувати юридичні послуги в обхід Закону України «Про публічні закупівлі» та системи Prozorro обмежують прозорість процедур закупівлі, порушують конкуренцію суб'єктів господарювання та не дозволяють громадськості моніторити витрачання бюджетних коштів.

Враховуючи європейський вектор руху країни сьогодні необхідно продовжити роботу із вдосконалення законодавства, зокрема, у сфері запобігання корупції у фінансовому секторі країни.

У підсумку, можемо зробити висновок, що за останнє десятиліття Європейськими інституціями було сформовано запит про роль національних центральних банків у запобіганні та протидії корупції. В науковому та економічному експертному середовищі тривають дискусії щодо ризику політичного впливу на центральні банки країн та звуження їх незалежності, що в свою чергу несе й корупційні ризики. Майже «абсолютні» повноваження ЦБ щодо макро- і мікропруденційного нагляду та регулювання на фінансовому ринку, також несе ризики зловживань владними повноваженнями.

Європейське нормативне регулювання та законодавство України зобов'язує Національний банк України запровадити ефективні антикорупційні стратегії та практики. В свою чергу, НБУ запровадив належне нормативно-правове забезпечення та практики щодо управління та операцій центрального банку з метою запобігання та/або виявлення корупції. Антикорупційна політика в системі НБУ охоплює широке коло аспектів, зокрема організаційної структури, повноважень, матриці прийняття рішень та автономії (незалежності) центрального банку, як цього вимагає Закон. Значні кроки зроблені в напрямку прозорості та звітності НБУ, систем внутрішнього та зовнішнього контролю. Національний банк вживає цікаві та ефективні практичні заходи щодо виявлення та протидії корупції в своїй системі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Спільне Комюніке Європейського парламенту, Ради та Європейського економічного та соціального комітету щодо боротьби з корупцією: Європейська Комісія. Брюссель, 2023. URL: https://commission.europa.eu/publications/joint-communication-fight-against-corruption_en
2. Abigail J. Marcus. Central bank governance and the prevention and detection of corruption. Transparency International, 2019. URL: <https://knowledgehub.transparency.org/helpdesk/central-bank-governance-and-the-prevention-and-detection-of-corruption>.
3. Офіційний сайт ФРС. Розділ «Етика та цінності». URL: <https://www.federalreserve.gov/aboutthefed/ethics-values.htm>.
4. Офіційний сайт Банку Англії. URL: <https://www.bankofengland.co.uk>.
5. Elie Chamoun and Riaan van Greuning. Effectiveness of Internal Audit and Oversight at Central Banks: Safeguards Findings – Trends and Observations. Series: Working Paper No. 2018/125. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2018/05/31/Effectiveness-of-Internal-Audit-and-Oversight-at-Central-Banks-Safeguards-Findings-Trends-45905>.
6. Code of Conduct for high-level European Central Bank Officials. Official Journal of the European Union. 2019. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52019XB0308\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52019XB0308(01)).
7. Central bank governance and financial stability A report by a Study Group Chair: Stefan Ingves, Governor, Sveriges Riksbank. Bank for International Settlements. 2011. URL: <https://www.bis.org/publ/othp14.pdf>.
8. Balls Ed, James Howat, Anna Stansbury. Central Bank Independence Revisited: After the Financial Crisis, What Should a Model Central Bank Look Like? Harvard Kennedy School, M-RCBG Associate Working Paper Series, 2016. № 67. URL: https://www.hks.harvard.edu/sites/default/files/center/s/mrcbg/files/67_central.bank.v.2.pdf.
9. Issues in the Governance of Central Banks. 2009. URL: <https://www.bis.org/publ/othp04.htm>.
10. Антикорупційна програма Національного банку України. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/%D0%90ntikorupch%D1%96jna-programa-nbu_2024-2026.pdf.
11. Система управління щодо протидії корупції Національного банку відповідає міжнародному стандарту. 2023. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/sistema-upravlinnya-schodo-protidiyi-korupciyi-natsionalnogo-banku-vidpovidaє-mijnarodnomu-standartu>.
12. Аналітичний огляд Національного агентства з питань запобігання корупції щодо впровадження концепції «Tone at the top». URL: <https://cutt.ly/mwVeEnpo>.
13. НАЗК вбачає корупційні ризики у виведенні закупівель юридичних послуг для НБУ з-під дії Закону України «Про публічні закупівлі». Офіційний сайт НАЗК. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/nazk-vbachaye-korupciyni-ryzyky-u-vyvedenni-zakupivel-yurydychnyh-poslug-dlya-nbu-z-pid-diyi-zakonu-ukrayiny-pro-publichni-zakupivli/>.